

Бачення Європи в середовищі української інтелігенції періоду літературної дискусії 1925–1928 рр.

Коломоєць О. Ю.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Розкрито чинники, що вплинули на ставлення представників української інтелігенції до Європи під час «літературної дискусії» 1925–1928 рр. Показано, що в цей період мали достатню кількість прихильників як європейська, так і антиєвропейська позиції.

Ключові слова: літературна дискусія; європеїзація; психологічна Європа; М. Хвильовий; Д. Донцов

Раскрыты факторы, повлиявшие на отношение представителей украинской интеллигенции к Европе во время «литературной дискуссии» 1925–1928 гг. Показано, что в этот период как европейская, так и антиевропейская позиция имела достаточно последователей.

Ключевые слова: литературная дискуссия; европеизация; психологическая Европа; Н. Хвильевой; Д. Донцов

The article reveals the factors that influenced the attitude of the representatives of the Ukrainian intelligentsia to Europe during the «literary discussion» of 1925–1928. Discussion was stimulated by Mykola Khvylovy's pamphlets, but also by the first trips of Soviet Ukrainian writers abroad (a trip of representatives of the Writers' Association «Garth» to France, Germany and Czechoslovakia). Soviet society was interested in the mode of life, industrial progress and culture of Europe. At the same time, the Western, bourgeois world was perceived as alien and hostile. In the article reveals that during this period both the European and anti-European positions had many followers. This was fully manifested during the dispute in Kiev in May 1925. At the same time, neither one nor the other positions were sufficiently cohesive and monolithic. The Party and state support of anti-Europeans was largely explained by the fear that Soviet cultural «Europeanism» would be used by foreign political opponents of Soviet power. The immediate reason for this was the publications of D. Dontsov in 1925–1926. In these articles the statements made during the «literary discussion» were used as evidence of the nationalism of Ukrainian Soviet cultural figures. As a result, the «literary discussion» was curtailed, and the negative image of Europe was fixed in the culture and public consciousness. At the same time, loyal writers could still go abroad. Their trips were paid by the state and it resulted with the publication of travel notes devoted to life of European workers and shortcomings of the capitalist system.

Keywords: literary discussion; Europeanization; psychological Europe; Mykola Khvylovy; D. Dontsov

Зараз, коли наша держава обрала і втілює в життя курс на євроінтеграцію, здається досить актуальним вивчення зв'язків українського суспільства із європейською культурою в минулому. У 1920-х рр. спостерігається бурхливий розвиток української культури, відбуваються дискусії щодо її сутності і форми. Можна погодитися з М. Шипович, що намагання вивести українську культуру за вузькі етнографічні межі було однобачним. Це вирішувало проблему погодження національних форм культури з ідеологією пролетарського інтернаціоналізму, давало можливість творення культури в контексті загальнолюдської практики. Саме в цих обставинах у колах інтелігенції виникає гасло європеїзації культури [1, с. 25]. Однак змістовне наповнення поняття «Європа», а відтак і розуміння процесу європеїзації, залежало від особистісних якостей культурних діячів (віку, рівня освіти тощо), а також від їх політичної позиції. Пізніше, як слушно зазначає Я. Юринець, із поглибленням політизації гуманітарної сфери обговорення питання про конфлікт європейської та російської тенденцій у розвитку української культури почали прирівнювати чи не до бажання виходу УСРР зі складу СРСР [18, с. 73]. Метою даної статті є з'ясування того, що мали на увазі під «Європою» інтелігенти – учасники літературної дискусії 1925–1928 рр., а також виявлення комплексу чинників, які впливали на їх ставлення до Європи.

Дослідження спроб європеїзації української культури здійснювалися переважно в площині літературознавства. Так, Л. Романюк розглянула дилему «Європи» і «Просвіти» у памфлетах М. Хвильового [12], О. Омельчук звернулася до проблеми закордонних подорожей радянських письменників у 1920-х рр. [9], В. Дмитренко проаналізувала європейську зорієнтованість письменників груп «Ланка» та «МАРС» [3]. Серед історичних досліджень слід відзначити працю О. Собачко, присвячену втручанням партії у літературну дискусію [13], а також статтю Я. Примаченко, де розкривається еволюція предмету літературної дискусії – від питань професійної техніки до національної ідентичності [11].

Вважається, що літературну дискусію започаткувала публікація в «Культурі і побуті» 30 квітня 1925 р. першого памфлету М. Хвильового «Про «сатану в бочці»...», де було сформульоване гасло: «Європа» чи «Просвіта»? Проте, на нашу думку, не менш важливим каталізатором обговорення питання про взаємовідносини культур України і Європи стала подорож трьох письменників, представників «Гарту» (В. Поліщука, О. Досвітнього і П. Тичини) по

Німеччині, Франції та Чехії взимку 1925 р. Вона задовольняла суспільний інтерес до знань про матеріальне і духовне життя Європи.

Про враження мандрівників можна судити із «Нотаток» О. Досвітнього. Найдокладніше в них описано Німеччину (Берлін, Лейпціг, Гамбург). Перше, що впало в очі радянському письменнику, це те, що у Німеччині «використано кожен шматочок, кожен рівчак», що не дивно «за капіталістично-розвиненої промисловості» [6, с. 258]. Помітно, що в певній мірі гартівці їхали розвінчувати міфи про Європу, або, принаймні, показати зворотній бік капіталістичних досягнень. Тож описане запізнення поїзда на 40 хвилин – «Європейська точність... не нам рівня» [6, с. 259], крадіжки в готелі [6, с. 260], шофер таксі, який «окружить пару зайвих кварталів», тіснява у купе («так заведено – третина метра на душу») [6, с. 292], розхитаний трамвай – «жовта трясогузка» [6, с. 287].

Приділили увагу письменники становищу робітників. Умови їхньої праці і зарплатня зазвичай подавалися як контраст до захоплення ефективністю виробництва на німецьких підприємствах. Так, звичайні робітники продовольчої фабрики, де все «механізовано, машинізовано чудово» отримували 45-60 марок на місяць (кваліфіковані – до 100), причому аренда житла (без освітлення і опалення) коштувала 13-18 марок, обід – 30 і проїзд 10 [6, с. 269-272]. На кінофабриці знімальний майданчик освітлювали «сотні юпітерів», на один фільм витрачалося 200-300 тис. дол., але статисти отримували за 20 годин роботи лише 2 марки. Тож, зазначав Досвітній, і тут «гарна техніка, чудова машинерія, освітлення, апаратура... І все. Більш нічого» [6, с. 278-282]. На друкарському підприємстві в Лейпцігу – «сотні різних друкарських і палятурних машин і всі вони німецької марки». Поруч із тим, робочий день – 9-14 годин на добу і платня від 35-40 до 120 марок на місяць [6, с. 309-310].

Згадав О. Досвітній і про регламентацію життя, що утворювала славнозвісний німецький порядок. Одного разу в парку Тиргартен в Берліні письменники стали свідками того, як поліція переслідувала учасників вуличної бійки. При цьому втікачі і поліцейські бігли суто по алях, оскільки огорожу переступати не можна. «Це, брат, ще з матернім молоком...», – підсумовував письменник [6, с. 283]. Дивним радянським письменникам здавалось те, що сестра, приїхавши до брата в гості, мусить платити йому гроші, а подружжя може позбутися зйомної квартири, якщо в них народиться дитина [10, с. 74].

Звичайно, зображалося і моральне падіння Заходу – «гонитва за легкою розвагою паразитних елементів», «Рев'ю» – «щось подіб-

не до американських мініатюрів, тільки з загостреною еротикою» [6, с. 259], проституція. Не без частки захоплення згадував О. Досвітній передріздвяні свята у Німеччині – «американські електро-санчата, каруселі, «петрушки», маріонеткові піддашки, манежі для їзди кіньми і віслюками, тіри, безпрограшні лотереї, гарячо-ковбасні пивниці» [6, с. 307]. При цьому неодмінно згадувалося, що розважатися таким чином для робітничого класу задорого. В. Поліщук у приватному листі згадував, що на вечорі, який влаштували з нагоди Нового року празькі пролеткультівці, було «стільки всякої нездорової еротики». Але, зауважив він, «тут всюди таке б [...], що мабуть це їм здається невинністю» [10, с. 75].

Франція в цілому справила на мандрівників позитивніше враження. Зокрема, про Париж О. Досвітній писав, що він «захоплює приїжджого глядача, він втягує в себе кожного, хто має вільний час, хто не потребує міркувати про завтрашній день» [6, с. 346]. Приязнішими видалися і французи, які, зустрівши в таверні іноземця, спочатку «будуть відгадувати вашу національність», а потім «вся таверна допоможе розгадати, чого ж то вам заманулося» [6, с. 361-362]. Париж, як і Франція в цілому – «край несподіванок, диковин та експансивності» [6, с. 368]. Із негативних вражень О. Досвітній згадував хіба що біржу, де йде «продаж самовизначення Китаю» та «регулюється ринок світових колоній», а також парламент («безпервна балаканина, лайка й опереткові змагання») [6, с. 373].

Про значення цієї подорожі для поширення відповідних настроїв серед молоді творчої інтелігенції згадував М. Зеров у розділі свого «Ad Fontes», озаглавленого «Європа-просвіта-освіта-лікнеп». Він заявляв, що всупереч твердженням про швидку загибель Європи, вона «живе, росте, набуває сили» і не можна напевне знати, чи «підточені її життєві ресурси», чи йдеться про певну кризу соціальної форми. І навіть якщо б «Європа і зогнила, як це твердять робітфаківці та основники Харківського ІНО», це не значить, що вона позбавлена всякого інтересу. Душа Європи, зазначав Зеров, живе в її культурному набутку. І дуже шкідливо, що «трое гаїтян» запевнили «робфаківців Харківського ІНО», що Європа – «гниття і розклад» [7, с. 569].

Зрештою, 24 травня 1925 р. у великій залі Всенародної бібліотеки України на диспут про шляхи розвитку сучасної літератури зібралося більш ніж 800 осіб, в тому числі представники літературних організацій «Гарт», «Жовтень», «Ланка» та «Плуг». Рівно рік тому відбувся диспут у Москві за участю А. Луначарського із такою ж тематикою [17, с. 3-5]. Проте український диспут мав свою

специфіку, яка впливала із питання, поставленого М. Хвильовим – «Європа чи Просвіта?». Причому основна проблема полягала не у виборі між цими двома поняттями, а у визначенні «Європи», з якої слід брати приклад, вчитися у неї, чи, навпаки, відкинути її досвід.

Вже перший доповідач, Ю. Меженко, звернув на це увагу присутніх. Він наголосив, що взірцем для радянської культури не може бути Європа О. Шпенглера чи кінострічка «Тарзан». Такі ж митці, як Г. Кайзер, К. Вітгофель, група Clarie («світло» у перекладі з французької), L'Humanite самі орієнтуються на Радянський Союз. До того ж європейська література радянським письменникам відома мало. А отже виникає загроза зіткнення із культурою, яка «не тільки не знайома нам, але має ворожі проти нас наміри». Зарубіжні фільми на кшталт «Мрій кохання», «Чар кохання» заважають творити радянське кіно, «Баядерки», «Марици» та «Сільви» не дають розвиватися опері. Таке «європейське культурне життя», підсумував Меженко, небезпечніше від «просвітанства», оскільки європейська культура «має авторитет», з нею важко боротися [17, с. 7-8]. Водночас, Меженко не виправдовував вітчизняні невдачі виключно шкідливими європейськими впливами. Так, наприклад, він критикував кінопродукцію, яка є примітивною агіткою – «американізовану фільму». Причому трюкізм, запозичений у американців, «в нашій трактовці і в нашому виконанні» закономірно програвав європейським «Вершникам без голови» та «Дівчинам з Пікаділі» [17, с. 13].

Ю. Меженко розвинув також важливу тезу про фактичне незнання Європи, пригадавши нещодавню подорож трьох письменників. Він підкреслив, що їм не вдалося винести звідти нічого, окрім «котелка на голову, лякерок та вічного пера в кишеню на грудях». Проблема полягала не в Європі, а у мандрівниках, психіка яких «не гаразд ще приймає західну культуру». Отже, вважав Меженко, пропозиція Хвильового так само небезпечна, як і заклик Луначарського до пролетаріату засвоювати буржуазну культуру. Без певного карантину ця культура прийде у вигляді «бульварного роману», «сентиментально пошлої фільми», «мерзотної музики гоп-са-са» тощо. На відміну від індустріальної культури, точних знань, все закордонне гуманітарне надбання «для нас чуже, чуже і вороже» [17, с. 9-10]. Між такою закордонною культурою і вітчизняним просвітанством Ю. Меженко ставив знак рівності, вважаючи, що «міщанин із Підлипської просвіти», після того як зняли з репертуару «Сватання на Гончарівці» та «Жидівку-вихрестку», перевдягся із вишиваної сорочки у камзола і «завзято українізує оперу» [17, с. 12].

Представник «Гарту», Б. Коваленко, наголосив на необхідності відмовитися від властивого Європі містицизму, символізму, крайнього індивідуалізму і взяти лише «здорове, елементи, які відбивають нове революційне життя» [17, с. 17]. Він підкреслив, що «європейці» присутні і в українській літературі – донедавна «неокласики» представляли собою Європу зразка середини XIX ст., а футуристи – Європу майбутнього, можливо навіть 2000 року. Під впливом «самого життя», а також груп «Плуг» та «Гарт» і ті, й інші почали рухатися до масового читача, в результаті чого утворився табір лівого фронту мистецтва і консервативна інтелігенція, що протистоїть йому. Причому на «неокласиків», які лишилися «європейцями», орієнтуватися не можна, бо вони не спромоглися «просунути Європу на Україну» за 7 років [17, с. 19-21].

М. Зеров запропонував не сприймати поняття Європи у Хвильового як щось певне, конкретне. Європа – це лише символ «міцної культурної традиції, суворой життєвої конкуренції, суворого мистецького добору», своєрідний трамплін, засіб «підвищити нашу власну кваліфікацію». Зеров пропонував ретельно, «на току критики, з лопатою в руках» переглянути надбання української літератури і «пересадити до себе» низку найвидатніших творів колишнього та сучасного європейського мистецтва [17, с. 24-29]. Слід зауважити, що цей виступ Зерова був набагато поміркованіший, ніж його ж «Євразійський ренесанс і пошехонські сосни», де прямо заявляється «не уникаймо старої Європи, і буржуазної, і навіть феодальної», а також, що пролетареві, може, краще «заразитися класовою окресленістю західноєвропейського буржуа, аніж млявістю російського «кающогося дворянина» [17, с. 72].

О. Десняк зазначив, що проблема полягає в ідеологічній площині. Якщо відкинути «капіталістичну, експлуататорську установку», то можна користуватися надбанням Європи і в мистецтві, і в науці, і в техніці [17, с. 31-32]. На захист позиції М. Хвильового виступив і В. Підмогильний. Він стверджував, що у памфлеті не йшлося про Європу, а лише засуджувався типаж «ура-комуніста» (того самого «сатани в бочці» або «кума-мірошника»), який продовжує «гопаківські традиції» [17, с. 36].

По-своєму трактував поняття «Європа» і С. Щупак. Для нього це поняття включало «поступ, те що нищить дрібнобуржуазну обмеженість культури і творить з неї органічну частину інтернаціональної культури», тобто культури пролетаріату. В такій трактовці найбільшими європейцями виявлялися комсомольці на селі, які

протистояли просвітянству (народницькій, хуторянській ідеології) [17, с. 40]. Схилявся до точки зору Хвильового і М. Могилянський, підкріплюючи свою позицію цитатами із Луначарського: «Комуністи добре пам'ятають, що їх учитель Маркс знав напам'ять Гомера і Шекспіра і перечитував не тільки Бальзака, у якого вчився, але й Дюма, яким розважався». Тих, хто бачив у будь-якій насолоді щось буржуазне, Могилянський назвав «нашими Савонаролами». Він також підкреслив, що негативне ставлення до тих, хто похвалюється своєю ідеологією, але «художньо безсилий», обумовлене почуттям, що вони «до мистецтва не стосуються», а не класовою ворожістю [17, с. 47-49]. М. Рильський висловився в тому ж дусі, нагадавши, що, підходячи із критицизмом до того, що дає Європа, треба мати критичну зброю і для себе самих [17, с. 79].

О. Дорошкевич зосередив увагу на проблемі освіти. Він вважав, що «не засвоївши і не перемігши в собі» об'єктивно-корисних традицій європейської та української культур, навряд чи письменники зможуть «давати твори ширшого, нехуторянського масштабу». Європейську техніку необхідно досліджувати і заповняти її форми новим ідеологічним змістом. Навівши приклад М. Вороного, творчість якого в еміграції представляла собою «нудні, бездарні переспіви минулого», Дорошкевич зауважив, що не кожен, хто мешкає в Європі, може бути європейцем. Основні причини творчих невдач він вбачав у тому, що письменникові доводиться «здиратися» на «органічно-невластиву» йому позицію, звідки митець і падає «в прірву антихудожності і ходульності». Тому він покладав основні надії на письменників – вихідців із середовища робітничих та селянських кореспондентів, зауважуючи, що до цього соціального шару не можна підходити із «теоретичною міркою Європи» [17, с. 58-63]. У свою чергу Б. Антоненко-Давидович звернувся до проблеми якості літератури. На його думку, більше «гуртківщини і гризні» у літературах менш розвинених. Що ж до дилеми «Європа чи Просвіта», то її письменник вважав невдало сформульованою. Насправді мало б бути «диктатура просвітянства чи російські умови». Антоненко-Давидович у цьому випадку віддавав перевагу саме умовам радянської Росії, висувуючи гасло «література УСРР, позбавлена халтури, просвітянщини і хахлацької макулатури» [17, с. 64-67].

Антиєвропейська позиція прозвучала у виступах І. Ле та В. Нечаївської. Перший вважав, що у Європи настане час вчитися тоді, коли вона дасть «пролетарські зразки» [17, с. 69]. Нечаївська ж звинуватила Хвильового у представленні Європи «в лакова-

них ботиках». Згадавши формулу, запропоновану М. Драгомановим (ногами стояти на українському ґрунті, а головою в Європі), Нечаївська заявила, що нині до Європи слід лише прислухатися, повністю знаходячись «на нашому ґрунті» [17, с. 75-76].

Сам М. Хвильовий невдовзі уточнив свою позицію щодо поняття «Європа». У «другому листі до літературної молоді» («Про Коперніка з Фрауенбергу...»), опублікованому 31 травня 1925 р. у «Культурі і побуті», зазначалося, що Європа – це досвід багатьох віків, грандіозної цивілізації (Гете, Дарвіна, Ньютона, Маркса). Підкреслюється також, що «ми не змішали» Європи з «Європою» (тією «що гниє, до якої вся наша ненависть») [15, с. 106]. Хвильовий розвинув цю думку і у подальших творах-памфлетах «Про демагогічну водичку...», «Дві сили», «Психологічна Європа» та «Московські задрипанки». У памфлеті «Про демагогічну водичку...» (21 червня 1925 р.) згадується Європа як психологічна категорія, яка «виганяє людськість із просвіти на великий тракт прогресу» [15, с. 130]. У «Двох силах» (22 листопада 1925 р.) підкреслюється, що саме ті, хто орієнтується на Європу, продовжують старі марксистські традиції. А у їхніх опонентів з «Гарту» та «Плугу» перемиг «вульгарний марксизм» – «вірний позасвідомий слуга» куркулів [15, с. 157-158]. Нарешті, у «Психологічній Європі» розглядається той ідеал, якому Хвильовий прагне слідувати – це «громадська людина», «європейський інтелігент», доктор Фауст як «допитливий людський дух». Цей тип вироблений західною цивілізацією. Його «соціальний сенс» у «широкій та глибокій активності», за рахунок чого він рухає історію. «Громадська людина» – явище міжкласове, тому вплине і на добробут пролетаріату [15, с. 172-174]. Тринадцятий розділ памфлету «Апологети писаризму», що вийшов 28 березня 1926 р. під назвою «Московські задрипанки», небагато додав до висловленого раніше про Європу. Проте визначальною можна вважати думку Хвильового, що курс на західноєвропейське мистецтво не означає прагнення «припрягати своє мистецтво до якогось нового заднього воза». Вчитись у Європи Хвильовий закликав задля того, щоб «за кілька років горіти надзвичайним світлом» [15, с. 317].

Цьому співзвучна думка М. Зерова, який у «Зміцненій позиції» наголошує на особливому стані України, якій не знадобилося «прорубувати вікно в Європу», бо Європа сприймалася українцями і так «помалу, непомітно, але всіма порами соціального організму» [7, с. 585].

Втручання партійного керівництва на початку дискусії не було безпосередньо вираженим. Постанова ЦК РКП (б) «Про політику партії в галузі художньої літератури» була прийнята 18 червня 1925 р., і лише 1 липня з'явилася на шпальтах «Правды». Зміст по-

станови багато в чому відповідав атмосфері дискусії, що розпочалася. Зазначалося, що наступила «полоса культурної революції», яку супроводжуватиме масове культурне зростання, в тому числі в галузі літератури. Окреслювалось досить широке коло літературних форм – від робкорів та сількорів до «ідеологічно усвідомленої літературно-художньої продукції» [14, с. 17]. В дусі нової економічної політики подавалися завдання, виконанню яких сприятиме література: ужитися із селянством і повільно переробити його, допустити певне співробітництво із буржуазією і повільно витіснити її; поставити на службу революції технічну та іншу інтелігенцію та ідеологічно відвоювати її у буржуазії [14, с. 17-18]. ЦК констатував, що гегемонії пролетарської літератури ще нема, але партія має допомагати здобути її. Для цього рекомендувалося співпрацювати із селянськими письменниками, переводячи їх на рейки «пролетарської ідеології», терпляче ставитися до проміжних ідеологічних форм у так званих «попутників», боротися із проявами «комчванства» та спробами створити «оранжерейну» пролетарську літературу [14, с. 19]. Літературна критика мала позбутися командного тону. Водночас партія наголошувала на «вільному змаганні різних угруповань і течій», відмовлялася надавати монополію на літературно-видавничку справу певній групі чи літературній організації. Зрештою, «використовуючи всі технічні досягнення старої майстерності», радянська література мала «виробити відповідну форму, зрозумілу мільйонам» [14, с. 20-21].

На практиці ж члени ЦККП(б)У після ознайомлення з памфлетами М. Хвильового вдалися до різкого засудження і фактичної заборони одного (чи не найважливішого) напрямку дискусії. Вже в тезах ЦК КП(б)У про підсумки українізації зазначається про ідеологічну роботу «в колах вищої інтелігенції», яка полягає в прагненні «держати курс на зв'язок з буржуазною Європою, протиставляючи інтереси України інтересам інших радянських республік». Пом'якшувальною обставиною могло вважатися тільки те, що гасла орієнтації на Європу «поки що стосуються питань культури та літератури» [16, с. 499-500]. У тезах пленуму ЦК та ЦКК КП(б)У про підсумки українізації попереднє формулювання повторювалося майже дослівно, але з уточненням, що ідеологічна робота ведеться «серед українських літературних груп типу неокласиків» [16, с. 506-507]. Таким чином, критика зачепила, перш за все, М. Зеровата П. Филиповича. Але вже В. Затонський на пленумі (червень 1926 р.) звинуватив М. Хвильового в тому, що він, орієнтуючись

на Європу, «несвідомо йде разом з буржуазією». Навіть доповнення про психологічну категорію нічого не змінило, оскільки «ми за те, щоб брати психологію Жовтневої революції, пролетарської Москви, а не Європи буржуазної, капіталістичної» [16, с. 516-517]. В подібному ж дусі висловився і Л. Каганович, підкресливши, що до Європи слід йти «з класовою міркою в руках», а отже єдиним фронтом з російським робітничим класом [16, с. 528].

Слід зауважити, що реакція партії на памфлети М. Хвильового була багато в чому обумовлена відгуками на літературну дискусію з-за кордону, від ідейних супротивників – українських націоналістів, перш за все – Д. Донцова. Наприкінці 1925 р. у львівському «Літературно-науковому віснику» було опубліковано його статтю «Українсько-советські псевдоморфози». Безпосередньо питання орієнтації на Європу там майже не фігурувало. Проте сам факт дискусії дав Донцову підстави говорити про наявність занепаду у радянській літературі, що трималася на «бляшаних революціонерах». В той же час він схвально відгукнувся про неокласиків, над якими не домінує «настрій колективу», і які свідомо відходять від шаблонів, представляючи у творчості «культ рубенсівського здоров'я і класичної врівноваженості», епікурейство [5, с. 97-98]. Водночас Донцов згадав персонально М. Хвильового та В. Сосюру, назвавши їх «романтиками» і протиставляючи тим митцям, хто знаходить вихід з «радянської буденності», погрожуючи «згнилій Європі» та «тому міщанину, якого самі знов покликали в себе до життя» [5, с. 100-101].

Європейське питання зайняло чільне місце в іншій статті Д. Донцова «До старого спору», яка вийшла у квітні 1926 р. Звертаючись до літературної дискусії, він наголошує на тому, що вона актуалізувала питання «як рятувати національну культуру, що душиться ша кильчастим дротом, яким себе відгородила Росія від Європи». Вибір, на думку Донцова, полягає між двома типами культур: «Окцидентом» (тобто західною культурою) і «російським євразійством» [4, с. 355]. Цікаво, що у статті автор полемізує як із наддніпрянськими, так і з галицькими «європейцями», які прагнуть запозичити у Заході лише «ідеал «порядку» і «ієрархії», тоді як найважливішою є «релігія експансії», без якої не існувала б «ані європейська матеріальна цивілізація, ані готичькі катедрали, ані Британська імперія» [4, с. 362]. Він підкреслював особливо, що вихід за межі «хуторянства» можливий тільки за будівництва культури «на європейських засадах», а це вимагає спочатку ідейного, а потім і політичного розриву з Росією [4, с. 366]. При цьому на підтвердження своїх думок Д. Донцов цитував в тому числі працю

М. Зерова «Євразійський ренесанс і пошехонські сосни». Таким чином, склалася ситуація, коли сказане під час дискусії тлумачилося в дусі націоналізму. Саме тому В. Затонський підкреслював, що не можна допустити, щоб «гадюка Донцівська проковтнула Хвильового і тих, що йдуть за ним» [16, с. 518]. Сама ж по собі Європа, очевидно, не сприймалася партійним керівництвом як безсумнівне джерело безпеки для світогляду радянських письменників. Про це свідчить той факт, що подорожі за кордон продовжувалися. Зокрема, М. Хвильовий побував в Австрії в грудні 1927 – березні 1928 рр. Саме перебуваючи за кордоном, 22 лютого 1928 р. він написав відомого покаянного листа до редакції «Комуніста». У 1928 р. побували в Німеччині О. Копиленко, В. Поліщук, В. Підмогильний, у Туреччині – П. Тичина, Л. Первомайський, В. Котко [8, с. 14].

Детальні спогади про свою подорож у листопаді – грудні 1928 р. залишив І. Микитенко. Звідти, зокрема, можна дізнатися, що радянський письменник отримав від держави 250 дол. на мандрівку і відвідав у Німеччині рев'ю «Тисяча голих жінок» [8, с. 14]. І. Микитенко побував у Львові, Берліні, Лейпцігу, Дрездені, Празі, Нюрнбергу, Мюнхені, Кельні. Мету своєї подорожі він визначив так: «відчутти смак Європи на власних губах», і жартома додавав, що подорожній «хуторянин» мусить повернутися «європейцем», але має утриматися від купівлі в Європі костюма, що є першою ознакою хуторянства [8, с. 15-17].

Загалом, як зазначалося у нарисі, вміщеному у журналі «Нова генерація» у 1929 р., більшість працівників мистецтва та літератури «знають, які на Фрідріхштрассе та Енгельштрассе кафе та кіно вітрини» [2, с. 55]. Разом із тим, як справедливо відзначає О. Омельчук, поїздки за кордон являли собою певний «символічний обмін між письменником і владою», який передбачав взаємну лояльність [9, с. 6]. Отже, реально існуючі антиєвропейські, антибуржуазні настрої були фактично підтримані партійним втручанням у «літературну дискусію», що призвело до її згорання та закріплення негативного образу Європи у культурі й суспільній свідомості.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Комаренко Т. О.** Влада і літературно-мистецька інтелігенція радянської України: 20-ті роки ХХ ст. Серія «Історичні зошити» / Т. О. Комаренко, М. А. Шипович. – Київ: Інститут історії України, 1999. – 63 с.
2. **Голубенко Д.** Проти Меки / Д. Голубенко // Нова генерація. – 1929. – № 1. – С. 55-56.
3. **Дмитренко В. І.** Європейська зорієнтованість письменників «Ланки»-МАРСУ в контексті літературної дискусії 1925–1928 рр. / В. І. Дмитренко // Література світу: поетика, ментальність і духовність. – 2017. – № 9. – С. 96-106.

4. **Донцов Д.** До старого спору / Д. Донцов // Літературно-науковий вісник. – 1926. – № 4. – С. 355-370.
5. **Донцов Д.** Українсько-советські псевдоморфози / Д. Донцов // Дві літератури нашої доби. – Львів: Книгозбірня «Просвіта», 1991. – С. 93-108.
6. **Досвітній О.** Твори. Том V. Новели. Нотатки. Закордонні нариси / О. Досвітній. – Харків: ДВОУ «Література та мистецтво», 1931. – 385 с.
7. **Зеров М.** Твори в двох томах. Том 2. Історико-літературні та літературознавчі праці / М. Зеров. – Київ: Дніпро, 1990. – 601 с.
8. **Микитенко І.** Голуби мира. Подорож за кордон / І. Микитенко. – Харків: Державне видавництво України, 1930. – 257 с.
9. **Омельчук О.** Український претекст Жака Дерріда, або Літературне пілігримство 1920-х / О. Омельчук // Слово і час. – 2009. – № 7. – С. 3-10.
10. **Поліщук В.** «Блажен, хто може горіти...». Автобіографія, щоденники, листи / В. Поліщук. – Рівне: «Азалія», 1997. – 131 с.
11. **Примаченко Я.** Українська літературна дискусія 1920-х рр.: від питання професійних стандартів до проблеми національної ідентичності / Я. Примаченко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий зб. наук. праць. – 2015. – № 23. – С. 228-247.
12. **Романюк Л. М.** Літературна дискусія 1925–1928 рр. як спроба модернізації української літератури / Л. М. Романюк. – Режим доступу: <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/38.4.10.pdf>
13. **Собачко О. М.** Роль партії в літературній дискусії 1925–1928 рр. / О. М. Собачко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – № 4. – С. 113-124.
14. «Счастье литературы». Государство и писатели. 1925–1938 гг. Документы / Сост. Д. Л. Бабиченко. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1997. – 319 с.
15. **Хвильовий М.** Твори у п'яти томах. Том IV / М. Хвильовий. – Нью-Йорк; Балтимор; Торонто: Смолоскип, 1983. – 662 с.
16. **Хвильовий М.** Твори у п'яти томах. Том V / М. Хвильовий. – Нью-Йорк; Балтимор; Торонто: Смолоскип, 1986. – 834 с.
17. Шляхи розвитку сучасної літератури. Диспут 24 травня 1925 р. – Київ: Друкарня київської філії Книгоспілки, 1925. – 82 с.
18. **Юринець Я. І.** З історії українських літературно-філософських дискусій 1920-х років: Володимир Юринець contra Микола Хвильовий / Я. І. Юринець // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2009. – Т. 89. – С. 71-75.

Надійшла до редкол.: 14. 03. 2018